

Identifikace znaků individuality kulturní krajiny

Identification of Individual and specific features of the cultural landscapes

Simona Vondráčková

Abstract:

The character of the landscape is determined by natural conditions and by cultural and historical conditions (e.g. historical development, cultivation, exploitation of countries). These conditions are manifested by visual perception, some of which can be determine as sings of individual feature in a territory. *Qualitative and specific identification and classification of such features enables them to provide sufficient protection for these values in urban planning. The Czech Republic is committed to adopting the European Landscape Convention to include landscape protection and its individuality in its policies, strategic documents and urban planning tools. There have already been many studies and other expert materials dealing with the characteristic (distinctive) features of the cultural landscape. It is still looking for a way to protect the individual features of the cultural landscape to preservation of landscape values for future generations and to enable the necessary development of the territory.*

The article deals with the analysis of existing expert materials dealing with the problems of searching for the individual and specific features of the landscape and the protective conditions of the cultural landscape. It deals with the structure of natural, cultural and aesthetic features of the landscape, some of which can be distinguishing features of identity of the landscape.

Keywords:

landscape; urban planning; characteristic feature; individual feature; visual perception of landscape; emblematic feature of landscape

VONDRÁČKOVÁ, Simona (2019). Identifikace znaků individuality kulturní krajiny.

In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 12*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 125–138. ISBN 978-80-01-06634-8. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Charakter krajiny je dán přírodními podmínkami (terénem, horninami, vodou apod.) a kulturně historickými podmínkami (historický vývoj, kultivace, exploatace krajiny apod.). Dané podmínky se projevují vizuálně vnímanými jevy, z nichž některé je možné považovat na určitém území za znaky individuality neboli jedinečnosti. Kvalitní a konkrétní identifikace a klasifikace takových znaků pak dává možnost zajistit dostatečnou ochranu těchto hodnot v nástrojích územního plánování.

Česká republika se zavázala přijetím Evropské úmluvy o krajině začlenit ochranu krajiny a její individuality do svých politik, strategických dokumentů a nástrojů územního plánování. Již vzniklo mnoho studií a podkladových materiálů, které se zabývají charakteristickými rysy kulturní krajiny. Jejich implementace do nástrojů územního plánování na regionální či lokální úrovni je však na území ČR velmi různorodá a stále se hledá způsob, jak chránit kulturní krajinu v jejích individuálních rysech a ve své podstatě, a jak zajistit zachování krajinných hodnot budoucím generacím. Vzhledem k nutnosti pořízení územních plánů a k probíhající aktualizaci zásad územního rozvoje a územně analytických podkladů se jedná o aktuální téma. To reflektuje i zákon č. 225/2017, kterým se mění zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Článek se zabývá analýzou stávajících odborných materiálů zabývajících se problematikou hledání jedinečných znaků krajiny a ochranných podmínek kulturní krajiny, pojednává o základní struktuře přírodních a kulturních znaků krajiny, z nichž některé mohou být právě rozlišujícími znaky identity krajiny tvořícími podstatu daného území. Jedná se čistě o pohled krajinářský, důraz je kladený na charakteristické znaky území, které se vizuálně projevují v krajině a vytváří estetickou atraktivnost, speciální význam a cennost v krajině. Článek si klade za cíl stanovit základní postup vymezování znaků individuality krajiny pro potřeby územně plánovací činnosti, především pro stanovení cílových kvalit krajin v rámci zásad územního rozvoje kraje, pro vymezení krajinných okrsků v územně analytických podkladech obcí s rozšířenou působností (jev č. 17b) a pro stanovení koncepce uspořádání krajiny v rámci zpracování územních plánů obcí. Jedná se tedy o takový pohled na krajinu, který odpovídá měřítku kraje, obce s rozšířenou působností či správních území obcí.

2 O znacích individuality kulturní krajiny

Přijetím Evropské úmluvy o krajině Česká republika přijala názor, že existují takové krajiny, které jsou pro svou podstatu rázovité a významné z určitého měřítka (regionálního, celostátního i mezinárodního) a tvoří (národní) identitu obyvatel. Pojem znaku individuality je nutné v tomto kontextu chápat jako znak specifický. Podle Salašové (2006) specifický znak znamená určitou odchylku od typu. Tato odchylka je dána výskytem neopakovatelného souboru znaků. Individuální členění krajiny vyzdvihuje jedinečnost a neopakovatelnost vizuálních prostorů. (Löw, 2010a) Stejně jako ve tváři člověka je možné nalézt určité rysy individuality, tak i v tvářnosti krajiny existují rysy individuality jejího charakteru. Kvalitou krajiny je její osobitost, rázovitost či svéráznost, která je určitým podnětem k emocionálním prožitkům. Přítomnost daných jevů může znamenat estetickou atraktivnost území. (Vorel, 2014a) Znaky individuality jsou závislé na přírodních podmínkách (např. morfologii terénu, podílu lesních porostů nebo mozaikovitosti vegetačního krytu, na přítomnosti rašeliníšť nebo skalních výchozů a balvanů), na kulturní charakteristice (dominantní stavby ovlivňující široký okruh krajiny, typická struktura osídlení, vzájemná poloha sídel a struktura jednotlivých venkovských sídel) a na hospodářském využití krajiny (zemědělské krajiny, rybníční krajiny, průmyslové a těžební krajiny). (ÚÚR, 2017) Všechny tyto znaky je možné nazvat atributy osobitosti

a individuality krajiny. (Vorel, 2014a) Individuální přístup vyzdvihuje jedinečnost a neopakovatelnost každé krajiny. (Löw, 2010b) Pro pochopení a vlastní hodnocení krajiny je kladený důraz na vlastní charakter krajiny, uvědomění si role subjektivity a objektivitu při analýze a možnost aplikace této identifikace v různých měřítkových úrovních. (Swanwick, 2002) Právě jedinečnost kulturně historických elementů přispívá ke kráse krajiny. (Wöbse, 2002)

3 Metodika výzkumu

Pro sestavení systému (postupu) identifikace znaků individuality krajiny byla provedena analýza vybraných relevantních materiálů, které v rámci své náplně využívají, či přímo hledají znaky kulturní krajiny pro určení její jedinečnosti, rázovitého charakteru a typičnosti krajiny (ve smyslu Evropské úmluvy o krajině) na určitých územích. Na základě této analýzy byla provedena syntéza zjištěných dat a vytvořena struktura znaků přírodní a kulturní charakteristiky, které se fyzicky projevují v jednotlivé scéně. Tato forma klasifikace přispívá ke zjednodušení procesu identifikace znaků kulturní krajiny. Ke každému souboru znaků je pak na základě analýzy odborných materiálů přiřazen veřejně přístupný zdroj informace o daném jevu či odkaz na metodický postup pro identifikaci daného jevu.

Analýza byla provedena na výběru různých typů materiálů, které je možné využít pro sestavení souborů znaků ovlivňujících individualitu krajiny a také pro určení hodnotících kritérií vedoucích k označení znaků za znak individuality krajiny. Tato kritéria byla syntetizována z provedené analýzy a klasifikována do základních témat.

Početnou skupinou byly zvoleny materiály zabývajícími se hodnocením krajinného rázu, především z preventivního hlediska (např. Vorel, 2010; Salašová, 2007; Löw, 2010b; Brychtová, 2008). I když se jedná o práce zaměřené především na krajinný ráz, a ne přímo na znaky individuality krajiny, jedná se o přínosné informace především z hlediska metodologického postupu prací při vymezování jednotlivých charakteristik a způsobu hierarchizace (klasifikace) daných jevů ve vizuálním projevu. V tomto kontextu byly zkoumány i metodiky zabývající se identifikací znaků krajín z určitých aspektů (především Vorel et al, 2004, Löw, 2005). Dalšími materiály byly některé výzkumné projekty či certifikované metodiky (např. Maier, 2014; Salašová, 2006), studie pro územně plánovací činnost (Krajčůček, 2013; Vorel, 2000a; Čihák, 2001) a odborné knihy či články (např. Löw, 2003; Salašová, 2015; Culek, 2003 aj.). Detailní analýza je součástí práce (Vondráčková, 2019).

4 Výsledky analýzy

Obecná charakteristika každé oblasti v případě hodnocení krajiny zahrnuje přírodní a kulturní (a historickou) charakteristiku (např. Vorel et al, 2004; Löw, 2003; Culek, 2003 aj.). Všechny znaky přírodní a kulturní charakteristiky, které byly v jednotlivých zkoumaných pracích identifikovány, lze zahrnout do skupin (souborů), které zajistí přehlednost a systematickosti jejich vymezení. V metodice (Vorel et al, 2004) autoři stanovili potřebu specifikovat pro každou z charakteristik krajinného rázu markantní znaky a hodnoty, které se nejsilněji uplatňují v krajinném rázu, identifikovat důležité rysy prostorových vztahů a krajinné scény a estetické hodnoty a klasifikovat nalezené znaky a hodnoty podle jejich významu. Proto byla z materiálů vybrána všechna hodnotící kritéria pro nalezení nositelů významnosti (a cennosti), se kterými autoři dále pracovali, a byla provedena jejich syntéza. Tato kritéria je možné rozdělit do dvou základních skupin – vizuálně se projevujících v krajině a nehmotných (významových).

Vizuální projev znaku (či znaků) v krajině je subjektivním hodnocením jednotlivých charakteristik krajiny a jejich vzájemných vazeb. Většina autorů zkoumaných prací prováděla toto hodnocení na základě estetické atraktivnosti, či estetické hodnotě (např. Brychtová, 2008; Vorel, 2010, Maier, 2014). Významová stránka byla u mnoho autorů

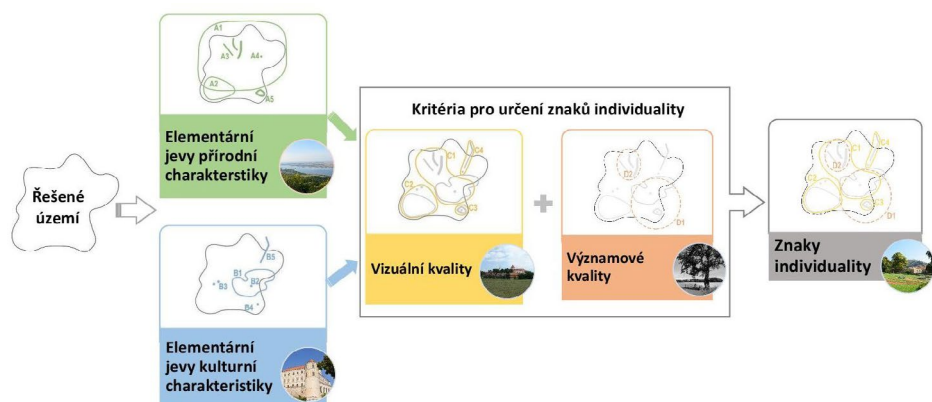
zaznamenána především v kulturní (a historické) charakteristice území (např. Kupka, 2010a, Brychtová, 2008) a vizuální projev byl hlavním měřítkem pro stanovení hodnot krajiny (např. Vorel et al, 2004).

Dalším úkolem analýzy bylo prověření dostupnosti materiálů pro získání informací o jednotlivých znacích přírodní a kulturní charakteristiky a případně o významové kvalitě těchto znaků. Bylo zjištěno, že pro identifikaci znaků kulturní krajiny jsou využívána veřejně přístupná mapová díla, odborná literatura a územně plánovací podklady, v ojedinělých případech jsou využity některé metodiky jednotlivých ministerstev či Národního památkového ústavu. Pro přírodní charakteristiku jsou využívány především internetové mapové podklady – aplikace a doprovodné knihy zpracované pro celou Českou republiku (např. Bína, 2012; Balatka et al, 1987; Demek, 2006; Neuhäuslová et al, 1998; Národní geoportál INSPIRE, 2018; Vodohospodářský informační portál, 2016 apod.), identifikace znaků kulturní charakteristiky je provedena ve zkoumaných pracích v největší míře nad odbornou (často místní) literaturou (Viček, 2006; Durdík, 2005; Škabrada, 1999 aj.) a nad současnými i historickými mapovými podklady a jejich vzájemným porovnáváním (Mapy.cz, 2018; Oldmaps – Staré mapy, 2007; Archivní mapy, 2018 aj.).

Výsledky analýzy byly využity pro sestavení základního postupového modelu identifikace znaků individuality krajiny (včetně uvedení materiálů a certifikovaných metodik, které je možné využít).

5 Model identifikace znaků individuality krajiny

Dle výše uvedené analýzy vyplynul základní postup při vymezování a identifikaci znaků individuality území. Jedná se o prvotní analýzu a identifikaci fyzicky přítomných elementárních jevů v krajině, které jsou následně podrobeny kritickému hodnocení jejich vizuálního projevu v krajině a významu v rámci řešeného území. Je tedy nutné nejprve nalézt všechny znaky zkoumané krajiny (přírodní a kulturní charakteristika území).

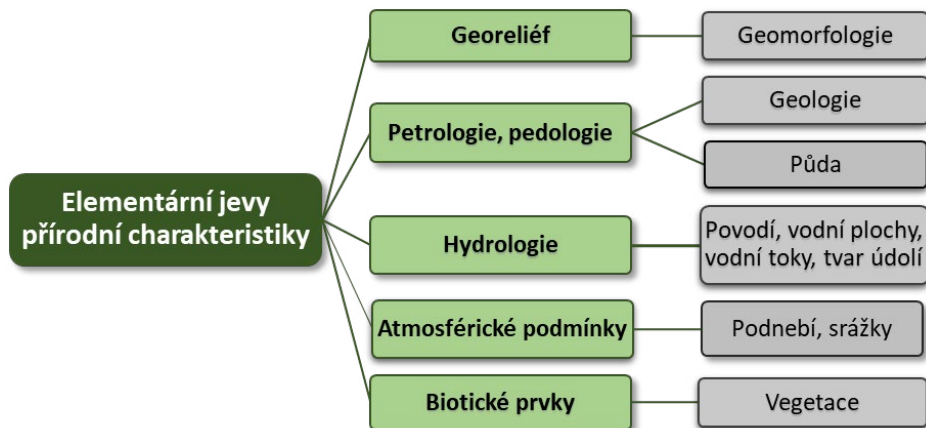
obr. 1 Schematické znázornění metodického postupu určení znaků individuality území (vlastní zpracování)

5.1 Elementární jevy přírodní charakteristiky

Analýza prokázala výraznou shodu v přírodní charakteristice území včetně podkladových materiálů. Jednotlivé jevy je možné shrnout do pěti základních souborů.

Jedná se o jevy přírodního charakteru, které jsou fyzicky přítomné – vizuálně se uplatňující – v krajině scéně. Zahrnují morfologii terénu (reliéfu), horninové a půdní prostředí, vodní soustavu spoluvytvářející základní členění krajiny a aktuální stav

vegetace dotvářející obraz krajinné scény. Toto základní členění bylo převzato z členění přírodních podmínek v krajinném rázu (Culek, 2003).

obr. 2 Soubory znaků přírodní charakteristiky (vlastní zpracování)

Tyto znaky je možné kromě vlastního terénního průzkumu identifikovat a popsat pomocí veřejných zdrojů informací. Následující tabulka předkládá nejvýznamnější zdroje, není výčtem všech možných materiálů. Samozřejmostí je i studium místní literatury.

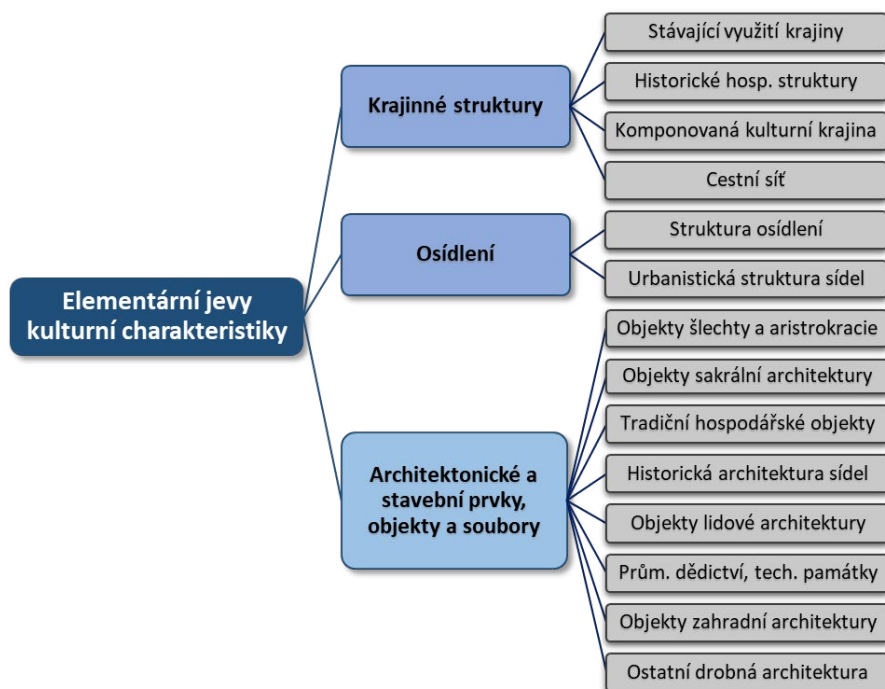
Elementární jevy přírodní charakteristiky a dostupné veřejné zdroje informací o jevu	
Soubor znaků	Zdroje, podklady
Georeliéf	<i>Zeměpisný lexikon ČSR (Balatka et al, 1987)</i> <i>Z nížin do hor: geomorfologické jednotky České republiky (Bina, 2012)</i> <i>Biogeografické regiony České republiky (Culek, 2003)</i> <i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Typické znaky krajinného rázu ČR (Löw, 2009)</i> <i>Národní geoportál INSPIRE (2018) – mapy</i>
Petrologie a pedologie	<i>Biogeografické regiony České republiky (Culek, 2003)</i> <i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Národní geoportál INSPIRE (2018) – mapy</i>
Hydrologie	<i>Biogeografické regiony České republiky (Culek, 2003)</i> <i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Vodohospodářský informační portál (2016) - mapy</i> <i>Mapy.cz, 2018 – mapy</i> <i>Historická mapová díla (např. Mapire, 2014; Archivní mapy, 2018 a další) - mapy</i> <i>HEIS VUV – Historické rybníky (2016) - mapy</i>
Atmosférické prvky	<i>Atlas podnebí Česka (Tolasz, 2007)</i> <i>Biogeografické regiony České republiky (Culek, 2003)</i> <i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i>
Biotické prvky	<i>Biogeografické regiony České republiky (Culek, 2003)</i> <i>Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky (Neuhäuslová et al, 1998)</i> <i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Národní geoportál INSPIRE (2018) – mapy</i>

tab. 1 Vybrané zdroje informací pro identifikaci znaků přírodní charakteristiky (vlastní zpracování)

5.2 Elementární jevy kulturní charakteristiky

V krajině se mohou vyskytovat určité části (prvky a struktury) a jevy, které mohou vytvářet kulturní hodnoty. Znak kulturní charakteristiky je možné rozdělit do tří základních skupin – jednotlivé stavby v krajině (historicky významné stavby či kulturně hodnotné objekty), sídla v krajině a jejich struktura a krajinné struktury. Základní členění bylo sestaveno dle analýzy odborných materiálů (především z Kupka, 2010a). Z hlediska sídel se zkoumá nejen urbanistická struktura jednotlivých sídel, případně prvky regionálního lidového umění, ale i vzájemná struktura osídlení, která může být pro území charakteristická, rázovitá. Do krajinné struktury se řadí cestní síť, plochy a způsob obhospodařování krajiny (zemědělská kultivace), plučiny, krajinné struktury lesního hospodářství, sadařství, obory a jiné. Zároveň sem patří i záměrně kultivované krajiny bez zemědělského podtextu (komponované krajiny).

Z kulturní charakteristiky je vyjmuta nehmotná složka (duchovní význam). Tento znak je z hlediska cíle výzkumu a systematickosti postupu pro stanovení znaků individuality přesunut do hodnotících kritérií (viz dále).

obr. 3 Soubory znaků kulturní charakteristiky (vlastní zpracování)

Stejně jako znaky přírodní charakteristiky, tak i znaky kulturní charakteristiky krajiny je možné identifikovat a popsat pomocí veřejně dostupných materiálů, které jsou zpracovány na celé území ČR. Oproti přírodní charakteristice se znaky kulturní charakteristiky identifikují komparací mapových děl současných a archivních (např. Archivní mapy, 2018; Mapire, 2014 aj.) s doplněním informace z odborné literatury (např. Viček, 2006; Durdík, 2005; Šlapeta, 2010 aj.). Kromě uvedených materiálů a mapových děl se z analýzy odborných materiálů ukázalo jako důležité pracovat i s místní literaturou, která odhalí často lokální i regionální hodnoty, ať už fyzického, tak duchovního charakteru.

Elementární jevy kulturní charakteristiky a dostupné veřejné zdroje informací o jevu	
Soubor znaků	Zdroje, podklady
Architektonické a stavební prvky, objekty a soubory	<i>Památkový katalog (2018)</i> <i>Informační systém NPÚ o archeologických datech (2016)</i> <i>Encyklopedie jednotlivých typů staveb (např. Vlček, 2006; Durdík, 2005 aj.)</i> <i>Knihy o lidové architektuře (např. Pešta, 2014; Škabrada, 1999)</i> <i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Turistické mapy - mapy</i> <i>Historická mapová díla (např. Mapire, 2014; Archivní mapy, 2018 a další) - mapy</i>
Urbanistická struktura a struktura osídlení	<i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Národní geoportál INSPIRE (2018) – mapy</i> <i>Mapy.cz, 2018 – mapy</i> <i>Historická mapová díla (např. Mapire, 2014; Archivní mapy, 2018 a další) - mapy</i>
Krajinná struktura	<i>Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al, 2009)</i> <i>Oblasti dochovaných strukturálně výrazných pluzin v České republice (Kuča, 2014)</i> <i>Mapy.cz, 2018 – mapy</i> <i>Historická mapová díla (např. Mapire, 2014; Archivní mapy, 2018 a další) – mapy</i> <i>Národní geoportál INSPIRE (2018) – mapy</i> <i>Potenciální krajinné kompozice na mapách II. a III. vojenského mapování (Flekalová, 2018)</i>

tab. 2 Vybrané zdroje informací pro identifikaci a popis znaků kulturní charakteristiky (vlastní zpracování)

5.3 Hodnotící kritéria znaků individuality

Jak ukázala analýza vybraných odborných materiálů, samotná identifikace znaků kulturní a přírodní charakteristiky necharakterizuje znaky individuality krajiny. Některé části krajiny mají určité specifické vlastnosti, které způsobují její výraznost, zapamatovatelnost a nezaměnitelnost. Identita krajiny je tvořena vizuálním projevem krajinné scény (tedy viditelných stop záměrné kultivace krajiny v zcela jasných přírodních podmínkách), ale také nehmotnými vlastnostmi určitých míst – duchovní význam, symbolický význam nebo význam historický.

Každý elementární jev v krajině má tedy dvě základní vlastnosti – vizuální projev v krajině, který závisí především na reliéfu krajiny, poloze území, velikosti, měřítku, tvaru, barvě, četnosti a neobvyklosti formy, a významovou hodnotu (nehmotná a prvotně nevizuální vlastnost krajiny), která tkví v symbolice, významu či cennosti daného fyzicky přítomného jevu nebo kombinaci jevů. Jedná se tedy o jevy významné z hlediska prostorových vztahů a identity kulturní krajiny (např. krajinné dominanty, vizuální vazby, kompoziční osy, významné vyhlídkové body, vymezení otevřených prostorů), ale i místa s duchovním – symbolickým – významem, místa významné události. (Švecová, 2015)

Vizuální kvalita byla na základě analýzy relevantních oborových materiálů rozdělena do dvou základních skupin. Jedná se o kritérium hodnocení jednotlivých jevů v krajinné matici (bodová, liniová a plošná struktura krajiny) a hodnocení jejich vizuální kombinace, propojení, spolupůsobení (prostorové vztahy a ohraničení prostorů, harmoničnost), kdy byly inspirativním zdrojem členění zvoleny faktory spoluvytvářející se na estetické hodnotě krajiny v metodice (Vorel et al., 2004) a jevy estetické kvality, které mohou vytvářet individuální vlastnost krajiny (viz Kupka, 2010c).

obr. 4 Hodnotící kritéria pro určení znaku individuality (vlastní zpracování)

Vizuální kvalita je vyjádřena zejména charakterem vizuálně vnímaných částí krajiny, jejich prostorovou strukturou, morfologií, barevností, texturou a způsobem ohraničení prostorových celků. Podstatou odlišnosti krajiny (a tedy její individuality) je specifický výraz krajiny, ať už jejích částí nebo celé prostorové kompozice. Za znak individuality kulturní krajiny je možné považovat význačný reliéf, specifické krasové jevy, zvláštní neopakovatelný tvar reliéfu nebo geologického tvaru, tvar údolí, který je nositelem rázovitosti krajiny, výraznou členitost reliéfu, která reflektuje malé měřítko krajinných prostorů, případně přítomnost charakteristických antropogenních tvarů (lomy, meze, terasy, haldy apod.), které odlišují danou krajinu od ostatních.

Z hlediska jevů kulturní charakteristiky se jedná o takové znaky, které jsou jedinečné pro danou krajinu, jako např. typická (charakteristická) struktura zástavby či krajinná struktura pro danou lokalitu (ovocnářská, rybníční krajina atd.), výrazný architektonický detail řešení staveb v sídlech či krajině (hmota, typ, tvar, materiál, atd.), význačný typ stavby v krajině apod. Velmi cenná v místním, ale i regionálním měřítku je např. taková struktura osídlení, která si kromě urbanistické struktury zachovala i historické členění okolní krajiny (např. plužinami) nebo krajina komponovaná. V rámci prostorových vztahů jsou do této skupiny zařazeny dominanty (přírodní či kulturní), specifický ráz krajinné matice či ohraničení vůči okolním prostorům (krajinám). Hodnotícím kritériem je výraznost, zapamatovatelnost, ojedinělost, reprezentativnost krajinné scény, čitelné rysy krajinné kompozice, nejen přítomnost přírodní či kulturní dominanty, ale i její uplatnění v krajinné scéně, zvláštní uplatnění konfigurace prvků v krajině, výrazná harmonie charakteristických rysů v krajině apod.

Při hledání specifických rysů určitých krajin existuje i nehmotná hodnota krajiny, paměť krajiny, genius loci či význam místa, dotvářející jedinečnost, totožnost a identitu krajinné scény v určitých měřítcích. (Kupka, 2010b) Tuto kvalitu vyzdvihuje i Evropská úmluva o krajině, která v rámci doporučení Výboru ministrů označuje smyslové a emoční vnímání prostředí, ve kterém jedinec žije, a uvědomování si rozmanitosti zvláštních historických a kulturních charakteristik území jako nezbytné pro respektování a zajištění identity společnosti. (Výbor ministrů Rady Evropy, 2008) Jedná se o krajinné symboly národních i světových dějin (např. Říp, Blaník), významných osobností (Litomyšl, Husinec), národních památek (Praha, Karlštejn), literárních děl (Babiččino údolí), pohádek (Jičín), zeměpisných extremit (Sněžka, Lipno) atd. (Lów, 2003)

Významová kvalita vyjadřuje určitou hodnotu jednotlivých znaků či jejich vzájemných kombinací, celků. Tato duchovní hodnota přežívá zpravidla několik generací a pojí člověka s tímto místem. Jedná se o vlastnosti krajiny, které vystihují její individualitu a odlišitelnost od krajin ostatních. Jsou to místa starých bájí a pověstí, místa historických událostí, poutní místa či místa spojená s významovými osobnostmi či uměleckými díly. Často je možné mluvit i o symbolologii jevů v krajině (ideologická úloha dané např. dominanty či jiného jevu). Jedná se o místa, která pomáhají vytvářet identitu krajiny, vztah patriotismu obyvatel i zájem turistů. (Kupka, 2010a) Hodnotícím kritériem pro určení znaku jedinečnosti (individuality) je určení významu daného jevu či jevů pomocí studia místní literatury případně na lokální úrovni komunikací s místními obyvateli (pokud se nehmotná hodnota neurčila již v sestavování elementárních znaků přírodní a kulturní charakteristiky).

Vizuální kvality	
Skupina	Hodnotící kritéria
Bodová, liniová a plošná struktura krajiny	výraznost, neopakovatelnost či zapamatovatelnost jednotlivých identifikovaných jevů v krajině, specifická forma, neobvyklost, výrazná barevnost, materiáloví odlišnost elementárního jevu nebo jejich souboru
Prostorové vztahy v krajině a ohraničení prostorů	výrazná zřetelnost krajinné formy, krajinné scenérie, přítomnost dominanty v krajině (její charakter, výrazný projev, nezaměnitelný tvar, spolupůsobení s jiným jevem v krajině atd.), přítomnost výrazné geometrie (geometrizace krajinných složek, symetrie, gradace k určitému jevu, charakteristická dynamika/statika prostoru atd.), zřetelná harmonie měřítka krajiny a vzájemných vztahů jednotlivých jevů v krajině
Významové kvality	
Skupina	Hodnotící kritéria
Duchovní význam krajiny	Výrazná symbolologie elementárních jevů v krajině, evidentní duchovní význam krajiny spojený s určitou historií, událostí, osobností apod.
Významnost v cennosti znaku či souborů znaků	Zákonná kritéria – ochrana v rámci památkové péče či ochrany přírody a krajiny, národní a mezinárodní systémy a úmluvy – jejich podstata; cennost jevu či jevů ve vztahu k řešenému území/regionu/kraji/ČR

tab. 3 Hodnotící kritéria pro určení znaku individuality krajiny (vlastní zpracování)

Některé jevy mohou mít nejen duchovní (spirituální) významy (hodnoty), ale i zcela ojedinělé hodnoty přírodovědné či kulturní. Je možné mluvit o určité cennosti jevu, nebo souborů jevů. Indikátorem pro cennost v krajině jsou především území a jevy chráněné památkovým zákonem nebo zákonem o ochraně přírody a krajiny, případně další jevy, které se pojí na nějaký systém či mezinárodní úmluvu (např. ÚSES, Ramsarské lokality apod.). Znakem individuality pak není samotné chráněné území či stavba, ale podstata její ochrany. Významová charakteristika se musí vždy pojit s fyzicky přítomným jevem v krajině, který je vizuálně vnímatelný. Význam (cennost) může tkvět v podstatě ochrany daného území, pokud se vztahuje k fyzickému (okem vnímatelnému) jevu v krajině (k elementárnímu jevu nebo souboru jevů přírodní či kulturní charakteristiky území). Jinak nelze takový význam označit za znak individuality krajiny.

6 Ověření postupu na modelovém území

Metodický postup byl ověřen na modelovém území – Přírodní park Jistebnická vrchovina na území Středočeského kraje, pro které bylo v minulosti zpracováno preventivní hodnocení krajinného rázu (Vorel, 2009). Jedná se o poměrně rozsáhlý přírodní park s vysoce harmonickou kulturní krajinou s lesními komplexy s pestrá vegetací. Území je tvořeno členitou vrchovinou vyzdviženou nad okolím, severně od

Javorové skály pak plochou pahorkatinou. Pro park jsou výjimečné výrazné svahy, na území se nacházejí četné skalní výchozy a skupiny balvanů. Krajina parku je poměrně lesnatá. Přírodní park byl zřízen na ochranu členité kopcovité krajiny, jedná se o krajinu s mimořádně vyváženou mozaikou krajinných segmentů. (Kříž, 2006; Vorel, 2009) Na základě stanoveného postupu byly znaky přírodní a kulturní charakteristiky, vymezené v rámci práce (Vorel, 2009), přehodnoceny dle stanoveného postupu pro určení znaků individuality krajiny. Byly určeny vizuální a významové kvality a rozděleny na měřítkové úrovně běžně používané v územně plánovací praxi.

Znaky individuality na úrovni kraje – vztaženo na Středočeský kraj	
VIZUÁLNÍ KVALITY (vznikající rozlišitelností scenérií, krajinných forem)	Rozlišitelná dominantnost lesních masivů na terénních horizontech v kontrastu s intenzivně využívanou zemědělskou maloplošnou mozaikou krajiny v Středočeské pahorkatině Harmonické měřítko sídelní struktury a dochovanost urbanistické struktury bez výrazných rušivých jevů Rozlišitelnost horské scenérie Čertova břemene
VÝZNAMOVÉ KVALITY (vyjadřující přírodovědný nebo duchovní obsah, smysl, účel, symboliku)	Výrazné linie horizontů s krajinnými dominantami Čertovy hrbatiny (Javorová skála, Čertovo břemeno) – rozhraní Středních a Jižních Čech
Znaky individuality na úrovni ORP – vztaženo na ORP Sedlčany	
VIZUÁLNÍ KVALITY (vznikající rozlišitelností scenérií, krajinných forem)	Charakteristická působivá maloplošná mozaika krajinných složek intenzivně využívané zemědělské krajiny Sedlecko-práchecké kotliny v kontrastu s výrazným vrchovinným reliéfem se zalesněnými horizonty Výrazná harmonie měřítka zástavby jednotlivých sídel Rozlišitelnost horské scenérie Čertova břemene (Česká Sibiř)
VÝZNAMOVÉ KVALITY (vyjadřující přírodovědný nebo duchovní obsah, smysl, účel, symboliku)	Charakteristická tradiční venkovská krajina s rozptýlenou sítí malých vsí a osad s navazující dochovanou mozaikou zemědělské krajiny (Český Merán)
Znaky individuality na úrovni obce – vztaženo na obec Sedlec – Prácheň	
VIZUÁLNÍ KVALITY (vznikající rozlišitelností scenérií, krajinných forem)	Výrazný specifický vrchovinný reliéf v jižní části obce v kontrastu Sedlecko-práchecké kotliny Výrazná harmonie měřítka zástavby jednotlivých sídel, harmonické měřítko krajinné struktury bez výrazných rušivých jevů a stop změn antropogenní činnosti Rozlišitelnost horské scenérie Čertova břemene (Česká Sibiř)
VÝZNAMOVÉ KVALITY (vyjadřující přírodovědný nebo duchovní obsah, smysl, účel, symboliku)	Charakteristická tradiční venkovská krajina s rozptýlenou sítí malých vsí a osad s navazující dochovanou mozaikou zemědělské krajiny (Český Merán) Částečně dochovaná jedinečná historická krajinná struktura (rybníční soustava, ovocnářské sady v okolí Jetřichovic a Vrchotic) Duchovní hodnota kamenů v krajině Rekreační charakter lyžařského areálu (Česká Sibiř)

tab. 4 Stanovené znaky individuality krajiny přírodního parku Jistebnická vrchovina (část na území Středočeského kraje) (vlastní zpracování)

7 Závěr

Krajina České republiky je jedinečná v celoevropském kontextu, nachází se zde spousta cenných partií a částí, které jsou důkazem mnohaleté činnosti vyspělé společnosti v krajině a kulturním dědictvím. Bohužel stále více se ztrácí stopy tradičního hospodářství v krajině, chátrají památky, devastují se ekostabilizační a estetické hodnoty krajiny. Často jsou degradující činnosti v území způsobeny neinformovaností či neznalostí osob pohybujících se v územní plánovacím procesu. Zahrnutím hodnot a znaků individuality krajiny do nástrojů územního plánování pomůže z velké části zachránit ještě přežívající hodnoty krajiny, které na území ČR jsou. Identifikace takových hodnot je jednoduchým procesem, který přispívá ke zvyšování povědomí obyvatel s hodnotami krajiny. Článek seznamuje s výsledky syntézy zjištěných informací na základě analýzy zkoumaného vzorku relevantních oborových materiálů zabývajících se ochranou krajinných hodnot a nastiňuje základní postup pro identifikaci znaků individuality krajiny uplatnitelných v nástrojích územního plánování.

Z analýzy vyplývá možnost při zkoumání krajiny najít určité elementární jevy krajiny, které se v krajině fyzicky nachází a určitým způsobem projevují. Tyto znaky jsou systematicky a významově seskupitelné do jednotlivých souborů znaků přírodní a kulturní charakteristiky krajiny. Pro určení znaku individuality jsou jednotlivé charakteristicky podrobeny kritickému hodnocení jejich vizuálního projevu v krajině scéně a jsou určeny způsoby zjištění významu (cennosti) daného jevu ve vztahu k řešené měřítkové úrovni, pro kterou se posuzují. Správná identifikace a klasifikace znaku individuality krajiny je zásadní podmínkou pro konkrétní implementaci ochranných (či rozvojových) opatření v nástrojích územního plánování tak, jak si to žádá Evropská úmluva o krajině. Tak je možné při rozhodování o území vycházet z těchto hodnoty zakotvených v nástrojích územního plánování.

Literatura

- Archivní mapy [online]. (2018). Ústřední archiv zeměměřictví a katastru [cit. 2018-03-02]. Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>
- BALATKA ET AL, Břetislav. (1987). *Zeměpisný lexikon ČSR*. Praha: Academia.
- BÍŇA, Jan a Jaromír DEMEK. (2012). *Z nížin do hor: geomorfologické jednotky České republiky*. Praha: Academia. Průvodce (Academia). ISBN 9788020020260.
- BRYCHTOVÁ, Jitka. (2008). *CHKO Jizerské hory: Preventivní hodnocení krajinného rázu území*. Praha: Agentura ochrany a přírody ČR.
- CULEK, Martin. (2003). Přírodní podmínky území a jejich význam pro krajinný ráz. VOREL, Ivan, ed. *Krajinný ráz a východiska jeho hodnocení*. Praha: Naděžda Skleničková, s. 47-68. ISBN 8090320627.
- ČIHÁK, Josef. (2001). Píče o přírodní a kulturně historické hodnoty městské krajiny v Plzni. Plzeň: Útvar koncepce a rozvoje města Plzeň.
- DEMEK, Jaromír a Peter MACKOVČIN, ed. (2006). *Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR*. Vyd. 2. Brno. ISBN 9788086064999
- DURDÍK, Tomáš, 2005. *Encyklopedie českých hradů*. 6. vyd. Praha: Libri. ISBN 9788072772742.
- FLEKALOVÁ, Markéta. (2018). Potenciální krajinné kompozice na mapách II. a III. vojenského mapování: specializovaná mapa s odborným obsahem (soubor map). In: Státní zámek Veltrusy: oficiální webová prezentace státního zámku [online]. Praha: Národní památkový ústav, 2016 [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: https://www.zamek-veltrusy.cz/pamatky/veltrusy/ke-stazeni/mapy-ivo/mapy_iga_pruvodni-zprava.pdf
- HEIS VUV - *Historické rybníky* [online]. (2016). Praha: Výzkumný ústav vodohodpodářský T.G.Masaryka, veřejná výzkumná instituce [cit. 2018-04-

- 04]. Dostupné z: <https://heis.vuv.cz/data/webmap/datovesady/projekty/HistorickeRybniky/default.asp>.
- HRNČIAROVÁ ET AL, Tatiana. (2009). *Atlas krajiny České republiky: Landscape atlas of the Czech Republic*. Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví. ISBN 9788085116595.
- IS NPÚ o archeologických datech: informační systém o archeologických datech. (2016). *Národní památkový ústav* [online]. Praha: Národní památkový ústav [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <http://isad.npu.cz/>
- KRAJÍČEK, Libor a Ivan VOREL. (2013). *Cílové charakteristiky krajiny Moravskoslezského kraje: Územní studie*. Praha.
- KŘÍŽ, Karel, ed. (2006). *Koncepce ochrany přírody a krajiny Středočeského kraje v letech 2006 - 2016*. Vlašim: Český svaz ochránců přírody Vlašim.
- KUČA, Karel. (2014). *Oblasti dochovaných strukturálně výrazných pluzin v České republice*. Zprávy památkové péče. 74(1), 34-49. Dostupné z: www.kpz-naki.cz/images/dokumenty/PUBLIKACE/2014/clanky/pluzina.pdf
- KUPKA, Jiří. (2010a). *Krajiny kulturní a historické: vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 9788001046531.
- KUPKA, Jiří a Ivan VOREL, 2010c. *Estetická hodnota či vizuální atraktivnost krajiny*. In: VOREL, Ivan a Jiří KUPKA. *Aktuální otázky ochrany krajinného rázu*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, s. 104-116. ISBN 9788001045374.
- KUPKA, Jiří. (2010b). *Duchovní význam místa a Národní divadlo*. In: KRAMÁŘOVÁ, Zuzana, ed. *Člověk, stavba a územní plánování IV*. Praha: Nakladatelství ČVUT, s. 74-83. ISBN 9788001045381.
- LÖW, Jiří a Igor MÍCHAL. (2003). *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce. ISBN 8086386279.
- L W, Jiří. (2005). *Typologie české krajiny*. Výzkumný úkol MŽP ČR VaV/640/1/03, 2003-2005. Identifikační kód: SE/640/1/03. Brno.
- LÖW, Jiří. (2009). *Typické znaky krajinného rázu ČR: Sofistikovaný katalog typických znaků krajinného rázu ČR* [online]. Brno [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: www.lowapol.cz/_soubory/katalog-tab_la.pdf.
- LÖW, Jiří, Jaroslav NOVÁK a Tomáš DOHNAL. (2010a). *Krajinný ráz a ÚAP*. In: VOREL, Ivan a Jiří KUPKA. *Aktuální otázky ochrany krajinného rázu*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, s. 67-74. ISBN 9788001045374.
- LÖW, Jiří, Tomáš DOHNAL, Jaroslav NOVÁK, Leoš PELIKÁN a Eliška ZIMOVÁ. (2010b). *Preventivní hodnocení krajinného rázu na území CHKO České středohoří*. Brno: Agentura ochrany a přírody ČR.
- MAIER, Karel, Petr SKLENIČKA, Ivan VOREL, Vojtěch NOVOTNÝ, Daniel FRANKE a Alena WRANOVÁ. (2014). *Metodická pomůcka pro pořizování a zpracování zásad územního rozvoje v kontextu Evropské úmluvy o krajině* [online]. Praha [cit. 2018-02-07]. Dostupné z: http://www.mmr.cz/getmedia/e7db63b8-24f9-42a0-8d6c-34efc74e1ffa/TD1010203_Metodika.pdf. Aplikovaný výzkum. Česká zemědělská univerzita v Praze.
- Mapire: The historcal Map Portal* [online]. (2014). Vienna: Österreichisches Staatsarchiv [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://mapire.eu/en/>
- Mapy.cz* [online]. (2018). seznam.cz [cit. 2018-03-02]. Dostupné z: <https://mapy.cz/>
- Národní geoportál INSPIRE* [online]. (2018). Copyright CENIA [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: <https://geoportál.gov.cz/web/guest/home/>
- NEUHÄUSLOVÁ ET AL, Zdeňka. (1998). *Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky: textová část*. Praha: Akademie věd České republiky. ISBN 8020006877.
- Oldmaps - Staré mapy* [online]. (2007). Laboratoř geoinformatiky, Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně [cit. 2018-03-02]. Dostupné z: <http://oldmaps>.

- geolab.cz/
Památkový katalog: portál integrovaného informačního systému památkové péče. (2018). *Národní památkový ústav* [online]. Praha: Národní památkový ústav, 2018 [cit. 2018-04-19]. Dostupné z: <http://pamatkovykatolog.cz/>
- PEŠTA, Jan, 2014. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze. Odborná a metodická publikace (Národní památkový ústav). ISBN 9788086516783.
- SALAŠOVÁ, Alena. (2006). *Krajinný ráz: Teoretická východiska a metodické principy preventivního posuzování*. Lednice. Habilitační práce. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně.
- SALAŠOVÁ, Alena a Hedvika PSOTOVÁ. (2007). *Preventivní hodnocení krajinného rázu Beskydy*. Otrokovice: Agentura ochrany a přírody ČR.
- SALAŠOVÁ, Alena. (2015). *Krajinné plánování II.: vybraná témata krajinného plánování*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 9788075092434.
- SWANWICK, Carys. (2002). *Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland* [online]. The Countryside Agency, Scottish Natural Heritage [cit. 2018-05-14]. Dostupné z: www.snh.org.uk/pdfs/publications/LCA/LCA.pdf
- ŠKABRADA, Jiří. (1999). *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha: Argo. ISBN 8072030825.
- ŠVECOVÁ, Simona a Ivan VOREL. (2015). Kulturní historická krajina a výstavba – některé problémy zachování kulturních hodnot v krajinných památkových zónách. *TZB-info: stavebnictví, úspory energií, technická zařízení budov* [online]. Praha: Topinfo, 15.6.2015 [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <https://stavba.tzb-info.cz/hruba-stavba/12845-kulturni-historicka-krajina-a-vystavba-nektere-problemy-zachovani-kulturnich-hodnot-v-krajinnych-pamatkovych-zonach>
- TOLASZ, Radim, 2007. *Atlas podnebí Česka: Climate atlas of Czechia*. Praha: Český hydrometeorologický ústav. ISBN 9788086690261
- ÚÚR. (2017). *Principy a pravidla územního plánování* [online]. Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Ústav územního rozvoje [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/internetove-prezentace/principy-a-pravidla-uzemniho-planovani/pap-komplet-pro-tisk-2017.pdf>
- VLČEK, Pavel, Petr SOMMER a Dušan FOLTÝN. (1997). *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri. ISBN 8085983176.
- Vodohospodářský informační portál* [online]. (2016). Ministerstvo zemědělství, 1999 - 2016 [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: <http://voda.gov.cz/portal/cz/>
- Vodohospodářský informační portál* [online], 2016. Ministerstvo zemědělství, 1999 - 2016 [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: <http://voda.gov.cz/portal/cz/>
- VONDRÁČKOVÁ, Simona. (2019) *Znaky individuality krajiny a jejich využití v územním plánování*. Praha. Disertační práce. České vysoké učení technické v Praze.
- VOREL, Ivan. (2000a). *Český Krumlov, město a jeho rámeček: Návrh opatření k ochraně estetických hodnot, kulturně historických a památkových souvislostí a vizuálních vztahů Městské památkové rezervace a jejího krajinného rámce z hlediska ochrany památkových hodnot a krajinného rázu*. Praha.
- VOREL, Ivan, Roman BUKÁČEK, Petr MATĚJKA, Martin CULEK a Petr SKLENIČKA. (2004). *Metodický postup posuzování vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz: ve smyslu § 12 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny (metoda prostorové a charakterové diferenciací území)*. Praha: Naděžda Skleničková. ISBN 80-903-2063-5.
- VOREL, Ivan. (2009). Vyhodnocení krajinného rázu Středočeského kraje (2. část): G – Vyhodnocení přírodních parků. Praha: Středočeský kraj – Krajský úřad Středočeského kraje.

- VOREL, Ivan, Jana VORLOVÁ, Jiří KUPKA a Kateřina ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ. (2010). Preventivní hodnocení území CHKO Broumovsko z hlediska krajinného rázu: podle §12 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Praha. Dostupné také z: <http://broumovsko.ochranaprirody.cz/veci-uredni-spravni-agenda/spravni-agenda/stavebni-cinnost/>
- VOREL, Ivan. (2014a). Tvářnost krajiny - vizuální scéna a kulturní dědictví. In: ŠTRÉBLOVÁ-HRONOVSKÁ, Kateřina, Jiří KUPKA a Ivan VOREL. Osobitost kulturní krajiny: Od rozpoznání k ochraně. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2014, 176 s. ISBN 978-80-01-05607-3.
- VÝBOR MINISTRŮ RADY EVROPY, 2008. *Doporučení CM/Rec(2008)3 Výboru ministrů členským zemím o pokynech pro implementaci Evropské úmluvy o krajinně: přijaté Výborem ministrů 6. února 2008 na 1017. setkání zástupců ministrů* [online]. Výbor ministrů Rady Evropy [cit. 2018-05-18]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/evropska_uumluva_o_krajine_smlouva/\\$FILE/OPP-02__Doporučení_pro__implementaci-20150311.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/evropska_uumluva_o_krajine_smlouva/$FILE/OPP-02__Doporučení_pro__implementaci-20150311.pdf)
- WÖBSE, Hans Hermann. (2002). *Landschaftsästhetik: über das Wesen, die Bedeutung und den Umgang mit landschaftlicher Schönheit*. Stuttgart: Ulmer. ISBN 3800132176.

Článek byl podpořen grantem SGS18/111/OHK1/2T/11 „Vývoj a potenciál veřejných prostranství“

Informace o autorce

Ing. arch. Simona Vondráčková, Ph.D.
ČVUT v Praze – Fakulta stavební,
Simona.vondrackova@fsv.cvut.cz